

Роман
ІВАНШЧУК

Вогненні стовпи

Тетралогія

Харків
«ФОЛІО»
2020

I

Мирон Шинкарук був дитиною геть не схожою на сільських ровесників: вигнавши корову на толоку, він тримався осторонь від пастухів, які, діждавшись, поки худоба зійде в зарослу вільшиною глибоку Мочулу, заводили голосні забави в свинки, перескічки або хвостача; в Мочулі було вогко й прохолодно, над дзюркалом, у якому жінки мочили коноплі, буяли соковиті трави, й товар звідти не розбігався; хлопці гаморили, вівкали, реготали, шаленіли на волі, а Мирон, заховавшись за вільшиновим кущем, виймав із-за пазухи книжку й читав, забувши про все на світі, й перед вечором, коли напасена, повнобока, з важким від молока вим'ям Мінка сама вибиралася із западини, прямуючи додому, біг підтюпцем за нею, не озираючись і не зважаючи на хлоп'ячі глузи з приводу його одежі, що відрізнялася від сільської. «Панський син з підплетеним задом!» — волали йому вслід шибеники, і гірко ставало Миронові лише тоді, як з того неприязного хору вирізнявся голос сусідського хлопця-однокласника Йосафата Юлининого, доброго приятеля, проте з іншого середовища.

Однак Миронові не докучала осамотненість: у густому гаю, що, вихопившись з Макіївського лісу, вгризався клином у хлібне поле боднарівського вчителя Шинкарука, хлопчина знаходив для себе безліч розваг, а теж і друзів; трохи лякав його товстий, оброслий мохом пень, що давним-давно

зостався на галявині від зломаного буревієм дуба: з того пня стирчали дві розколини, мов гострі роги, і мав він довгу бороду з повзучого моху, дупло нагадувало роззявлену пащу потвори, а два гудзи під зрізом пня грізно дивилися на світ, достоту, як той чарівник із «Трьох казок діда Охріма», що їх написав для дітей Андрій Чайковський; у гаю жінці викопали криничку, щоб недалеко ходити по воду, і в ту копанку Мирон напустив мересниць, виловлених із дзюркала в Мочулі — був то його ставок, і Мирон сподівався, що рибки виростуть і стануть такі великі, як воронобок і коропа в ставищах Івана Марусинога, що біля церкви, проте мересниці воліли залишатися маленькими, й це трохи турбувало хлопця; на липі у два обхвати сидів рогатий жук, котрого Мирон вважав сторожем гаю; хлопець шанобливо придивлявся до великої комахи й іноді обережно дотикався пальцем до її твердих коричневих крилець; а ще розповідали пастухи, що в той Миронів гай заходить деколи з Матіївського лісу чарівна Оксана, яка через нещасливе кохання повісилась на своїй косі, й ходить вона недеями, виспівуючи весільних пісень, а що то за диво — те кохання, що через нього люди аж умирати мусять, не знав Мирон, аж поки сам не побачив... Одного разу, коли пішов у гриби, зустрів на звіриній стежці білу, немов весняна хмарка, дівчинку, що зривала медунки й зозульчині чобітки, вона віддалялась путівцем у Потоки, звідки визирала солом'яним дахом самотня хатка вдовиці Марії Слобідської, й Мирон пішов слідом за дівчам, та дійти до обійстя збоявся.

Й відтоді спокій покинув хлопця, він щодня наближався до вдовиної хатки, щоб хоч здалеку побачити білу дівчинку, й якось таки наважився її перейняти й запитав: «Ти хто така?» — «А я Наталка Слобідська», — відказала дівчинка й, видно, злякавшись незнайомця, щодуху побігла путівцем і зникла в Потоках, нібито не була донька вдовиці, а таємнича Оксана, про яку з острахом говорили пастухи... Відтоді

думки про білу дівчинку не покидали Мирона, і може, це й було тим коханням, дорожчим за життя?.. А потім він зізнався про свою пригоду Йосафатові, й запала між хлопцями прихована ворожнеча...

Змалку Мирон потоваришував із сонцем: влітку, як лиш на світ благословилося, хлопчик вибігав із подвір'я на Солтисову гору, звідки виднілося півколо східного небокраю, й не дихаючи чекав, поки із-за жовтогарячого пруга за Цариною визирне окраєць черленої бульбахи, яка, розпикаючись до білоти, викотиться враз з-поза обрію й поволі почне спинатися уверх небосхилом, запалюючи промінням верхів'тя бучини на Сталащуківому узліссі. Й тоді, помолившись, із солодкою втіхою в серці пускався Мирон бігти лісовою просікою в бік Кривобродів, минаючи обійстя старого лісника Сталащука, а сонце, пробираючись між стовбурами сивих буків і не дотикаючись до них, бігло з хлопцем навипередки, й коли він, задиханий, врешті зупинявся у видоліні біля сільської церковці, сонце повисало високо в небі й зливало ніжне тепло на дитячу голівку.

Ціле літо змагався Мирон на перегонах із сонцем, аж поки воно схололими ранками не починало запізнюватись за межею Царини; розлінівиле, маліло й блідим кружалом насилу прозирало крізь вранішній туман, а далі й зовсім не викочувалось на небо, ніби втопилося десь там — у плесах сірої мряки.

Таке чинилося із сонцем завжди після осіннього рівнодення, й бували дні, коли Миронові вдавалося побачити його тільки в надвечір'ї: із батькового саду видно було, як воно виповзало з мокрого шмаття хмар і поволі сумно опускалося над Солтисовою горою, й тоді Мирон з гіркотою в душі промірював відстань, яку сонце долало, ближче і ближче посуваючись до Сталащуківого обійстя перед тим, як канути за обрій, а далі зовсім скочувалось із небесної дуги й прошкувало поза бучиною до місця зимового спочинку.

...Того вересневого надвечір'я, як і щороку, Мирон прощався із своїм приятелем; виборсавшись із розірваного рядна чорної хмари, сонце тихо спадало до обрію; хлопець із жалем ловив його останній блідий полиск, і цієї миті згадання природи він намагався збагнути подію, відлуння якої докотилося вже й до Боднарівки, і втямити весь її сенс не вдавалося навіть дорослим.

Два тижні десь далеко точилася війна; про це говорили сільські газди, які вечорами приходили до вчителя на розмови, й ті балачки здавалися Миронові мирними баечками, сповненими дивовижними вигадками — достоту такими, як батькові спогади про першу війну, в якій тато брав участь — спочатку гемайним австрійським жовніром, а потім підхорунжим УСС; Мирон чимало наслухався захопливих воєнних пригод, а ще про стрілецькі героїчні бої начитався із просвітянських книжечок, тож в уяві хлопчини колишні романтичні події зливалися з нинішніми — теж невідчутними й віддаленими — в цікаву легенду, яка не загрожувала ні йому, ані світові.

Однак цієї днини тьмавий захід сонця навів хлопцеві зграю тривожних думок, й легенда набувала реальних ознак: десь над планетою чиниться неймовірний жах, й може статися таке, що небесну баню заступлять не осінні хмари, а дими пожеж, і що сподіється, як те ще невідчутне нині лихо прийде сюди, — з батьком, матір'ю, з братом Богданом і сестрою Юлею, які навчаються в Коломиї, та й з ним самим — Мироном?

І тієї миті, в унісон із Мироновими думками, на вулиці, що огинала Шинкарукове обійстя, пролунав розпачливий крик:

«Польське військо йде, села вирізують, утікайте, хто куди може!»

Від того крику отетерів Мирон, заляк, що й зрушитися з місця не зміг, він стояв укопаний по коліна в землю й,

занімілий від жаху, дивився, як дорогою попри сад пролопотіли охляп на конях два парубки з мокрими від поту чубами, вони звернули на кривобрідську дорогу й зникли в перелісках, а над Боднарівкою повисло жахке вістуння, помножене людським лементом:

«Рятуйте, хто в Бога вірує!!»

* * *

Про те, що сталося на Поділлі 14 вересня 1939 року, того дня, коли боднарівською вулицею промчались на конях вістуні лиха, письменник Мирон Шинкарук докладніше дізнався понад півстоліття опісля — від Андрія Андрійовича Чайковського, директора коломийської міської бібліотеки: Мирон приніс у подарунок бібліотеці свою трилогію «Кривавий тан».

Невисокий, щуплий жвавий бібліотекар виявився вельми привітним і охочим до розмови, він запросив Мирона додому. Андрій Андрійович дивом дивувався і з тим подивом довго не міг собі дати ради, бо як це так, що той малий хлопчина, якого вчитель Шинкарук привів за руку до автора повістей «На уходах» і «За сестрою», щоб подивився на живого письменника, сам став відомим історичним романістом — певне, приклатося до такого скутку рукоположення шляхетного метра.

«Ви мене, пане Мироне, мабуть, не запам'ятали, хоч я, коли ви з вашим татом до нас приходили, був удома — ліцеїст Коломийської гімназії. Не пригадуєте, певне, що ні, вам було тоді не більше семи років.

А я добре зтямив вашого тата: коли ми закінчили переїзди з Бережан до Самбора і врешті осіли в Коломії, він часто гостював у нас. А тоді зайшов із своїм синочком — і то було ви... Та й мені тепер годі вас впізнати... Роки, роки! —

• ————— •

Андрій Андрійович говорив без угаву, а пані Чайковська подавала на стіл каву й сухарики. — Ви, може, й не знаєте, коли розпочалося знайомство вашого батька з моїм... Не розповідав вам тато? Певне, ні... А сталося так, що Андрія Чайковського, коли розпалася Австрія, українська влада призначила самбірським повітовим комісаром ЗУНРу. Він приймав російських поворотців з австрійського полону, серед яких було багато українців, і охочих направляв в усусуси. Зголошувалися до комісара теж українські вояки, які служили в австрійському війську, — тож одного дня прийшов до батька капрал Іван Шинкарук. Батько ваш був освічений, мав за собою гімназію, й комісар узяв його за писаря до своєї канцелярії. А потім, уже в чині підхорунжого, Шинкарук подався на Хирівський фронт. Таке-то було...»

«Цього батько мені не розповідав, — відказав Мирон. — Знаю тільки, що в складі УГА він перейшов Збруч, а після більшовицького погрому вернувся в Галичину й був інтернований у таборі для полонених у Домб'ю...»

«Так, так... А з табору він утік, допитався в Коломії до мого батька, і той порадив йому вступити в Станіславську учительську семінарію. Згодом пан Шинкарук став учителем і з Андрієм Чайковським сяк-так підтримував знайомство».

«А я добре пам'ятаю, — усміхнувся Мирон, — ваш батько приглянувся до мене, погладив по голівці, а потім досягнув з полочки кілька книжечок і подарував мені. Були то повість “На уходах”, “Три казки діда Охріма” й збірка оповідань Франца Коковського “За Україну”...»

«Трагічно склалася доля в того автора...»

«Розкажіть про нього... Я в дитинстві зачитувався його оповіданнями».

«О, нині матимемо багато часу для розмов, ви ж заночуйте в мене... Та спочатку розповідайте про себе: мене, сина письменника, завжди цікавили обставини, які виліплюють із звичайної людини жерця пера».

Пані Чайковська подала на стіл вечерю, Андрій Андрійович дістав з креденса пляшку вишневої наливки — і їх обох із Мироном застав за розмовою досвіток.

II

Малий Мирон у вільний від навчання час читав усе, що потрапляло до рук, й завжди носив у пазусі якусь книжечку. Того осіннього дня, коли прощався із сонцем, докінчував читати найцікавішу з усіх прочитаних досі книжок — збірку оповідань Франца Коковського «За Україну», в якій розповідалося про малих героїв, що під час Першої світової війни допомагали січовим стрільцям: підносили до гармат стрільна, виносили поранених з поля бою, доправляли харч на лінію фронту й часто гинули — за Україну.

Й думалось Миронові, що ті хлопчики й дівчатка теж, як і він, любили сонце, й, напевне, їм було дуже страшно, коли воно згасало для них навіки. Тож міркував хлопчина: а чи він сам зважився б піти на смерть за Україну, чи погодився б не бачити більше небесного світила, за котрим так ревно тужив, коли воно відходило на тимчасовий зимовий сон?

Сонце закочувалося за Солтисову гору, й стояв Мирон спечалений втратою небесного приятеля й думкою про малих героїв, яким судилося ніколи вже його не зріти... Та ні, не здатний він на героїчний вчинок, а ще такий, що за нього й похвали не почує, не згоден на таку долю, яка відібрала б йому можливість — після зимових коляд і санкування — в день весняного рівнодення вибігти на гору й побачити, як сонце, вволю відпочивши, почне описувати літню дугу на безхмарному небі. Ніколи в світі!

І раптом той розпачливий лемент над Боднарівкою, й вимилюється з нього тривожний голос батька: «Мироне, мерщій додому!»; хлопець відриває від землі ноги, при-

• ————— •

тьмом вибігає на подвір'я і те, що там побачив, було йому зовсім незрозумілим.

Батько запрягав коня до воза, мати вкидала якісь клунки й буханці хліба у васаг, а над селом лунали зойки, люди метушилися й розбігалися хто куди — в ліси, потоки й мочули; пані Марія вилізла на воза й потягнула за собою Мирона, і тої миті хлопець зустрівся поглядом з Йосафатом, який непорушно стояв біля своїх воріт поруч із дідом — пасічником Федором. Федір жував довгі вуса й спокійно поглядав на збожеволілих від жаху людей, ніби хотів їх утихомирити — чей нічого страшного ще не трапилось, ніхто до пуття не знає, що сподіялося у світі, а може, ті балагурники на конях утяли дурний жарт; Йосафат з докором дивився на Мирона: як же це так, що він втікав, адже хтось мусить залишитися в селі — дітей малих треба захистити; а ще вловив Мирон у погляді приятеля засторогу, що десь там, у Потоках, мліють від страху вдова Марія й білокоса Наталка, невже ти, Мироне, забув про неї? А я не такий, я побіжу в Потоки, щоб їм не було лячно; але чого ти, боягузе, клявся мені, що любиш Наталку і жити без неї не можеш... — таку німу мову відчитав Мирон в очах Йосафата і вже готовий був зіскочити з воза, та вчитель врепів коня батогом, і віз покотився вниз до Залуцького лісу, кінь звернув у просіку, Шинкарук не переставав батожити Сивка й спинив його у глибокій видоліні в непрохідних Язвинах.

Паніка, що переполошила Боднарівку, не торкнувшись лише вічного пасічника Федора Юлининого та його внука Йосафата, десь там, видно, уляглася — жодного звуку не долунювало із села в дикі Язвини, й ніяковість добиралася до свідомості вчителя від того, що піддався страхові. Й коли запалу тишу зрунтав далекий спів недолугого Федорового сина Юзя, який, викручуючи з учительової криниці відро з водою, завжди виспівував божественні антифони, втямив Шинкарук, що тривога була, певне, марною, та все ж думка

• ————— •

про якийсь жахливий трафунок у світі — далеко чи близько — не покидала його, і коли почало смеркати, сказав дружині й Миронові, щоб одягнулися в плащі, бо доведеться заночувати в Язвинах, ну а ранок підкаже, що діяти.

У лісі заліг сторожкий спокій, нібито й природа зачалася в очікуванні лихої несподіванки: моторош видобувалася з язвинівських узворів то скрипом зчахлого дерева, то короткою сальвою дятла, який, обстукуючи буковий стовбур, раптом стишувався, теж наслухаючи, то пугач давав про себе знати із пожухлого модринового чатиння зловісним реготом, але й він умить змовкав, тільки відлуння розсипалося сполохами по лісу й згасало в гнилих мочарах, а ще дикі кабани лускали молоде жолуддя й буковий жир, похрюкуючи в хащах, — та й ці непевні звуки зі смерком стихли.

Мирон сидів на возі й не міг позбутися страху від зловісті незнайомих вершників. Ламка тиша пригнічувала його, й для того, щоб заспокоїтись, він вийняв із-за пазухи книжечку Франца Коковського й при змерхлому світлі конаючого дня спробував дочитати оповідання про хлопчика, який на животі перепозав лінію фронту, щоб доставити усусусам, котрі залягли над Золотою Липою, знайдені в покинутій стрільцями бережанській касарні ручні гранати... Свистять кулі попри вуха — то польські жовніри помітили його з окопів і намагаються спинити — і зупинять, й пригорнеться малий герой навіки до землі... Але чому він не боїться, як може не боятися — то письменник усе те придумав, щоб навчити відваги таких, як Мирон, і все те неправда — куль кожен боїться, й тут перед Мироном постав його приятель Йосафат Юлинин, який зостався в селі, бо мусить захистити білокосу дівчинку.

Й згадав Мирон, як над потічком у гаю, що вклинився в Шинкарукове поле, зустрілися колись троє: він, Йосафат і Наталка...

ЗМІСТ

<i>Книга перша</i> ПЕРЕДЛУННЯ. <i>Прелюд</i>	5
<i>Книга друга</i> РЕВ ОЛЕНІВ НАРОЗВИДНІ. <i>Легенда</i>	73
<i>Книга третя</i> ВОГНЕННІ СТОВПИ. <i>Притча</i>	291
<i>Книга четверта</i> КОСМАЦЬКИЙ ГЕРДАН. <i>Реквієм</i>	365
Епілог	559
Слово від автора	564
Примітки. <i>Василь Габор</i>	567